

ЧЕТВЕРТА СВІТОВА ВІЙНА

Андрій ІЛЛАРІОНОВ,
екс-радник президента В.Путіна, аналітик

Виступ на засіданні Комітету з економіки та безпеки
Парламентської асамблеї НАТО. Вільнюс, 31 травня 2014

THE FORTH WORLD WAR

Speech by V. Putin's presidential ex-advisor, analyst Andriy Illarionov at NATO Parliamentary Assembly Committee on Economics and Security. Vilnius, 31 May 2014

Виступ на засіданні Комітету з економіки і безпеки Парламентської асамблеї НАТО. Вільнюс, 31 травня 2014 року

Добрий ранок, пані та панове.

Для мене є високою честю і особливим задоволенням бути тут і мати можливість поділитися з вами деякими міркуваннями й ідеями з приводу нинішнього стану справ в Україні, в Росії, з приводу відносин між Україною та Росією. Хоча в заздалегідь оголошеній назві мого виступу згадуються тільки Україна і Росія, мені важко буде уникнути і деяких інших питань, що мають стосунок до того, що відбувається у світі останнім часом.

Протягом останніх місяців люди у всьому світі ставлять запитання про те, що відбувається? Що все це означає: напад Путіна на Україну, окупація і анексія Криму, інтервенція російського режиму в Східну Україну? Які коротко- і довгострокові цілі Путіна? Де і коли він збирається зупинитися? (Якщо, звичайно, збирається). Я хотів би запропонувати вашій увазі мої міркування, згруповані в десять пунктів. Я намагатимусь бути лаконічним і буду радий відповісти на ваші запитання.

Пункт перший. Ви напевно чули твердження про те, що зараз нібито відбувається «українська криза» або «криза в Україні». Це не так. Те, що зараз відбувається, не є ні «кризою в Україні», ні «українською кризою». Те, з чим ми маємо справу, – це не внутрішня проблема України, як це нам намагається подати Кремль. Це – війна. Це – війна Росії з Україною. Точніше: це – війна Путіна проти України. Причому ця війна є лише прологом (чи вже першою главою) до набагато масштабнішої події, яка також називається війною, вона вже так названа – «світовою війною». Четвертою світовою війною. До цього визначення я повернуся трохи пізніше. Цей термін вибрав не я. Цей термін використовується кремлівською пропагандистською машиною; згідно з її твердженнями Четверта світова війна ведеться Росією проти решти світу.

Другий пункт. У деяких аналітичних роботах нинішня війна описується як Холодна війна – або як повернення до ситуації минулої Холодної війни, або як початок нової Холодної війни. На мою думку, те, що відбувається зараз, не є поверненням до ситуації тієї Холодної війни, яка закінчилася на рубежі 1980-х – 1990-х років з досягненням політичного врегулювання в Європі. Це не є і новою холодною війною. Я б звернув увагу на те, що під час тієї Холодної війни, яка настала за Другою світовою війною, не було випадків анексії території якої-небудь європейської країни подібного до того, що сталося щойно з Кримом. Під час «класичної» Холодної війни були спроби зміни політичних режимів в окремих країнах, але кордони між вільним і невільним світом у Європі не зазнавали змін.

Є й інша істотна різниця між Холодною війною і нинішньою війною. Під час Холодної війни не застосовувалися персональні

ні санкції. Були санкції іншого роду, але персональних санкцій не було. Таким чином, те, що відбувається зараз, – це не Холодна війна. Точну назву цієї війни ще дадуть аналітики і політики. У будь-якому разі це не холодна війна. Нагадаю ще раз, що пропагандистська машина Кремля називає її Четвертою світовою війною.

Третій пункт. Для багатьох ця війна зіграла роль свого роду сигналу тривоги. Можна почути думки, що, мовляв, уперше російські війська вторглися на чужу територію. За словами таких людей, «ще кілька місяців тому все було прекрасно, у нас із Росією були чудові стосунки. І раптом все різко змінилося».

Дозвольте мені нагадати вам, що не кілька місяців тому, а кілька років тому, тобто шість років тому відбулася російсько-грузинська війна. Це була російська агресія проти незалежної Грузії, яка привела до вторгнення російських військ на грузинську територію і окупації двох областей Грузії, що становлять близько двадцяти відсотків грузинської території. Деякі технології тієї війни, російсько-грузинської, зараз знову застосовуються в Україні, деякі з них були оновлені. На жаль, уроки російсько-грузинської війни не були досліджені, не були засвоєні, ніяких висновків з того, що сталося, зроблено не було. Поширилася зручна думка, згідно з якою провину в тому, що сталося шість років тому, поклали на президента Грузії Михайла Саакашвілі, його звинуватили в нібито здійснених ним помилках. Крім того, у багатьох було величезне бажання просто забути цей епізод.

Але три місяці тому в Україні не було ніякого українського Михайла Саакашвілі. На чолі країни стояв Віктор Янукович, один з найбільш проросійських і пропутінських президентів на всьому пострадянському просторі. Проте російські війська почали військову операцію щодо окупації та анексії Криму 20 лютого. Тобто це сталося за два дні до того, як пан Янукович підписав угоду з трьома лідерами опозиції та трьома європейськими міністрами закордонних справ, і за чотири дні до того, як пан Янукович втік з території України на борту російського військово-морського корабля.

Таким чином, ця російська агресія проти України не була реакцією на революцію Майдану, вона не була і відповіддю на повалення режиму Януковича. Агресія почалася тоді, коли

Янукович був повноправним і законним Президентом України. Отже, для агресора абсолютно неважливо, чи є в Грузії Михайл Саакашвілі або в Україні Віктор Янукович, або ж який-небудь інший лідер у будь-якій іншій країні, яка розглядається російським керівництвом такою, що входить у сферу його імперських інтересів. Незалежно від конкретних осіб така країна може стати об'єктом російської агресії.

Четвертий пункт. Понад двадцять років тому не було ні російсько-української війни, ні російсько-грузинської війни. Зате були війни в Абхазії, Південній Осетії, Придністров'ї. Якщо і є щось в анексії Криму і в операції по дестабілізації Східної України, за що можна було б подякувати їх авторів, так це те, що всьому світу було відкрито продемонстровано ті методи і технології, які використовувалися тим же самим агресором в усіх цих випадках, а саме – в Абхазії, Південній Осетії, Придністров'ї, під час російсько-грузинської і російсько-української воєн – за участю у бойових діях російського спецназу, так званих добровольців, чеченців, дагестанців, південних осетин та інших.

Ще раніше подібні операції за участю схожих «зелених чоловічків» були проведені при окупації та анексії не територій колишніх радянських республік більш ніж два десятиліття тому, а трьох держав Балтії в 1940 році. Я хотів би привернути вашу увагу до невеликої брошури, поширеної серед делегатів цієї Асамблеї, – «Уроки Історії. Тиха окупація 1940 року». У ній продемонстровані деякі методи, що були застосовані проти країн Балтії в 1940 році, використані більше двадцяти років тому в Придністров'ї, шість років тому в Грузії, що використовуються зараз в Україні. Хотів би подякувати нашим литовським організаторам за випуск цієї брошури, надзвичайно важливої для розуміння історичного зв'язку між усіма цими актами агресії.

Строго кажучи, сліди застосування деяких із цих методів можуть бути виявлені і раніше, за часів так званої Жовтневої революції в Росії. Такі методи включають насильницький державний переворот, встановлення режиму терору, тортур і вбивства політичних супротивників, фальсифікації результатів виборів і референдумів, створення пропагандистської машини для промивання мізків, формування авторитарних або тоталітарних режимів – у Росії, на Кубі, в Північній Кореї, в інших країнах.

П'ятий пункт мого виступу стосується України. Зрозуміло, це величезна тема, яку зараз неможливо обговорити в цілому. Але я хотів би вказати, можливо, на найбільш важливий процес, що відбувається в Україні протягом останніх двадцяти років, з моменту проголошення її незалежності після розпаду СРСР. Це процес поступової, але дуже швидкої політичної вестернізації країни. Іноді вона набуває форм українізації, але за своєю суттю це поширення західних інститутів на все більшу частину території України, а також поширення європейських моделей поведінки серед все більшого числа жителів України.

На виборах 1991 року прозахідна орієнтація, західні цінності, прозахідні політики отримали підтримку лише в трьох із двадцяти п'яти областей України. Межа між західно-орієнтованими регіонами і, я б не сказав, проросійськими, я б сказав, прорадянсько-орієнтованими областями швидко переміщалася з північного заходу України на її південний схід. На якийсь час могло скластися враження (воно було неправдивим), що у 2000-х роках процес застопорився, оскільки приблизно половина країни регулярно голосувала за так звані «помаранчеві», прозахідні сили, а інша половина – за так звану «біло-синю коаліцію», за прорадянські сили в Україні. Насправді ж процес вестернізації тривав і дуже інтенсифікувався, особливо при президентах Ющенку та Януковичу. До літа 2013 року публіч-

на підтримка прозахідних, проєвропейськи-орієнтованих сил в Україні з великим відривом випередила підтримку так званих проєвразійських сил. Зрозумівши, що Україна назавжди покидає прорадянську, орієнтовану на схід, проєвразійську сферу імперського впливу, Путін почав свою антиукраїнську війну.

Мій наступний, шостий, пункт стосується передісторії та ідеологічного обґрунтування цієї російсько-української війни. Ця війна почалася не випадково, вона не була несподіванкою, Путіна ніщо не «примушувало до втручання в українські справи», як стверджує дехто, ніщо не «примушувало» його захоплювати Крим. Ця війна ретельно планувалася і готувалася упродовж кількох років. На шляху до неї було декілька важливих етапів, на які необхідно вказати.

Для корпорації офіцерів КДБ/ФСБ, яка поступово захоплювала владу в Росії в 1990-х роках і прийшла-таки до влади в 2000-х роках, Україна ніколи не розглядалася як самостійна, незалежна держава.

25 березня 1999 року в ретельно організованій автокатастрофі на шосе Бориспіль–Золотоноша був убитий В'ячеслав Чорновіл, дисидент і правозахисник ще радянських часів, лідер Народного Руху і кандидат на президентських виборах в Україні 1999 року. Розслідування, проведене СБУ, встановило, що для здійснення цієї операції в Україну було спрямовано кілька груп офіцерів ФСБ.

Сліди серйозної підготовки до широкомасштабної агресії проти України простежуються як мінімум з літа 2003 року, коли Путін визнав неприйнятним те, щоб Київ, «мати міст руських», місцеперебування древньої Києво-Печерської Лаври, знаходився б за межами Російської Федерації.

Пізніше уазі Путіна була запропонована легенда (як потім з'ясувалося, фальсифікована) про хрещення в 989 році князя Володимира Святославовича в грецькому місті Херсонесі (російською – Корсунь, нині розташований у міській смугі Севастополя). Таким чином, виходило, що два місця Російської Православної церкви, які вважаються святими, до якої належить більшість населення Росії, а саме – Київ і Херсонес – опинилися не в Росії, а на території України. Це було сприйнято як неприпустимий стан речей, тому був розроблений план щодо повернення цих святих місць під російський контроль.

5 вересня 2004 року ще один кандидат у президенти України, Віктор Ющенко, був отруєний діоксином і ледве вижив після цього.

До методів пропагандистської війни проти України додалися радикальні засоби: масовий підкуп українських офіційних осіб і чиновників, а також підривні дії. Пряме військове втручання було визнане допустимим у кінці 2004 року – після того, як тодішній президент України Леонід Кучма під час зустрічі 2 грудня з Володимиром Путіним у залі ВІП аеропорту Внуково–2 відповів відмовою на вимогу останнього застосувати силу проти київських демонстрантів, а також після остаточної перемоги Віктора Ющенка в третьому турі президентських виборів 26 грудня 2004 року.

Один з варіантів російської військової кампанії проти України з можливим застосуванням ядерної зброї недалеко від Києва був опублікований 21 квітня 2008 року в «Російському журналі» під заголовком «Операція «Механічний апельсин».

За три тижні до цього, 4 квітня 2008 року, під час саміту НАТО у Бухаресті В.Путін заявив Дж.Бушу-молодшому, що «Україна – навіть не держава», що практично половина території України є «споконвічно російськими землями», переданими Україні Росією.

Упродовж наступних п'яти років розроблялася концепція так званого «Російського світу». Згідно з цією концепцією немає таких національностей, як українці або білоруси. Українці, білоруси і росіяни – це субетноси одного російського народу, вони, отже, мають бути об'єднані під дахом однієї держави.

Публічно ця концепція була проголошена 27 липня 2013 року в Києві, під час офіційної церемонії святкування 1025-річчя хрещення Русі. Цитую пана Путіна: «На дніпровській купелі, на київській купелі був зроблений вибір для всієї Святої Русі. Тут був зроблений вибір для всіх нас. Наші з вами предки, які жили на цих територіях, зробили цей вибір для всього нашого народу. «Для всього нашого народу» – я кажу так, маючи на увазі, що, безумовно, ми розуміємо сьогоденні реалії, є і український народ, і білоруський, і інші є народи, і ми з повагою до всієї цієї спадщини ставимося, але в основі лежать, безумовно, наші загальні духовні цінності, які роблять нас єдиним народом... думка про єдність заходу і сходу Русі, яка почалася тут, ще раз повторю, в київській і дніпровській купелі, завжди була присутньою як на сході, так і на заході, де мешкав наш народ».

У цій промові Путін уперше перейшов від застосування по відношенню до України прикметника «в» (що вживається в російській мові стосовно держав, але не стосовно територій) до застосування прикметника «на» (що вживається в російській мові стосовно територій, але не стосовно держав). Замість того, щоб говорити «в Україні», як він це робив упродовж багатьох років, Путін став говорити «на Україні», тим самим даючи ясно зрозуміти, що він не визнає статусу України як суверенної держави, а вважає її лише територією.

Через два дні звинуваченнями Головного санітарного лікаря Росії Г.Онищенка на адресу кондитерської компанії «Рошен» російський уряд розгорнув санітарну, торгову та економічну війну проти України.

Пізніше, в листопаді 2013 року, ці дії переросли в кампанію дипломатичного тиску, що змусили Януковича відмовитися від підписання Угоди про Асоціацію України з ЄС.

Військові дії, як я вже зазначав, почалися 20 лютого. Ця дата позначена на медалі, що виکارбувана на замовлення Міністерства оборони Росії «За повернення Криму. 20 лютого – 18 березня 2014 року».

Нова ідеологічна концепція отримала подальший розвиток під час прес-конференції Путіна 17 квітня 2014 року. Уперше в історії Росії (це слід підкреслити, це історична подія) Путін заявив, що в російській нації існує «виключно потужний генетичний код... саме цей наш генний код... ...є однією з наших головних конкурентних переваг у сьогоденному світі... російська людина, або, сказати ширше, людина російського світу, вона насамперед думає про те, що є якийсь вище моральне призначення самої людини, якийсь вище моральне начало. І тому російська людина, людина російського світу, вона обернена більше не в себе, коханого». Однією з головних рис, притаманних російському генетичному коду, на думку Путіна, є його здатність і готовність померти на публіці: «Тільки у нашого народу могла народитися відома приказка: «На миру і смерть красна».

Це вже принаймні друге публічне звернення Путіна до теми російського генетичного коду і до необхідності пожертвувати життями співвітчизників. Здається, уперше він заговорив про це 23 лютого 2012 року, в день Радянської Армії та Військово-Морського Флоту, на передвиборному мітингу в Лужниках, коли процитував лермонтовське: «Умремо ж під Москвою, як наші браття помирали! І помирати ми обіцяли...»

Після прес-конференції 17 квітня 2014 року машина російської пропаганди вийшла на принципово новий рівень, а її ударні пропагандисти приступили до роз'яснення публіці значення того, що було сказано керівництвом. Один із таких пропагандистів, пан Мамонтов, 29 квітня заявив, що війна, яка розгортається, буде «війною Росії проти решти» світу. Сергій Кургінян (ще один ветеран пропагандистських воєн тих часів, коли він працював на главу КДБ генерала Крючкова, який очолював спробу державного перевороту в серпні 1991 року) пояснив, що нинішня війна буде не Третьою, а Четвертою світовою, оскільки Третьою світовою була Холодна війна, що закінчилася на початку 90-х років. Ще один пропагандист, Сергій Марков, у статті в «Moscow Times» від 14 травня 2014 року роз'яснив, що метою війни, розв'язаної Путіним, є розкол Заходу: ворожий Росії Англо-саксонський світ має бути розгромлений, а дружна Континентальна Європа повинна стати союзником Росії.

Сьомий пункт. Нинішня кампанія, розгорнута Путіним, протікає на трьох рівнях і має три мети.

Перший рівень – Україна: Україна має бути або путінською, або її не повинно бути як незалежної і суверенної держави.

Другий рівень – створення так званого «Російського світу». Під єдиним дахом російської держави має бути створений Російський світ, має возз'єднатися найбільший розділений народ у світі – росіяни. Це гасло – точне відтворення гасел нацистської пропаганди 1930-х років під час підготовки Німеччини до Другої світової війни. Схоже формулювання було використане потім Слободаном Мілошевичем при спробі створити так звану Велику Сербію. У передбачуваний «Російський світ» включені чотири категорії населення:

- по-перше, етнічні росіяни, незалежно від того, де вони мешкають;
- по-друге, усі російськомовні, незалежно від їх національності;
- по-третє, усі співвітчизники, що коли-небудь мешкали на території СРСР та їх нащадки;
- по-четверте, усі співвітчизники, що коли-небудь мешкали на території Російської імперії та їх нащадки.

Концепція «Російського світу» – це не фантазія, придумана дивакуватими людьми. Державна Дума Росії не так давно ухвалила закон про співвітчизників, що створює юридичну основу для їх військового захисту за кордоном. Крім того, був ухвалений ще один закон, що надає право російським військам діяти за межами кордонів Росії.

Третій рівень цієї війни має на своїй меті Захід. Західний союз необхідно розколоти на два табори. Згідно з цією концепцією Англо-саксонський світ включає США, Великобританію, а також так звані «прифронтові держави». Судячи з усього, цей термін був запозичений з часів боротьби проти апартеїду в Південній Африці. До «прифронтових держав» відносять Польщу і три країни Балтії. Ця частина Західного союзу має бути розбита. «Континентальна Європа», що залишилася, або повинна зайняти по відношенню до путінської Росії позицію нейтралітету, або навіть, можливо, стати її союзником.

Восьмий пункт – характер цієї війни, неконвенціональна війна. У багатьох відношеннях нинішня війна є війною нового типу, особливо в тому, що стосується нових способів ведення війни, або в тому, що стосується виведення старих способів ведення війни на новий рівень. Нині для визначення цього явища використовуються різні терміни, такі як гібридна війна, нестандартна війна, неконвенціональна війна. Однією з особливостей такої війни є одночасне застосування усіх методів і технологій, поєднання використання технологій м'якої та жорсткої сили.

Серед цих методів і технологій слід виділити ті, в яких агресор, як можна бачити, досяг певної досконалості:

- розвідка і контррозвідка;
- інформаційна, дезінформаційна і пропагандистська війна, що нині стала потужним інструментом дії;
- кібервійна;
- широке використання спецпідрозділів;
- широке використання неурядових акторів (бізнес, НВО, релігійні організації, криміналітет, приватні особи), що діють порівняно незалежно, але під загальним керівництвом і централізованим управлінням;
- широке використання підривних дій;
- широке застосування тактики терористів (включаючи використання жінок і дітей як живий щит при нападі на військові й цивільні об'єкти);
- енергетична війна;
- економічна війна, включаючи торгівлю, санітарні, фінансові та інші інструменти;
- корупція введена на принципово новий рівень, практично перетворившись на оптові закупівлі політичного й військового керівництва в країнах, що є цілями агресивної дії. Прикладом такої країни виявилася, зокрема, Україна;
- «п'ята колона» в Україні, інших пострадянських державах, на заході, включаючи європейські країни;
- так званий Путінтерн, путінський Інтернаціонал, нежорстке об'єднання різних політичних партій і політичних діячів, що підтримуються Путіним і підтримують Путіна.

Одним із найважливіших спостережень, яке можна у зв'язку з цим зробити, є пом'якшення і повне зникнення ліній фронту – чітких і зримих політичних або військових меж. Лінії фронту можуть проходити скрізь, усередині будь-якої країни. Мабуть, це головна особливість нової, неконвенціональної, Четвертої світової війни.

Дев'ятий пункт – необхідність мати стратегію протидії.

Як слід відповідати на ведення неконвенціональної війни? Настав час для створення й розробки *стратегії протидії*. Без наявності такої стратегії важко досягти результату.

Насамперед необхідно зрозуміти те, що йде війна. Це не жарт, не випадковість, не помилка, не поганий сон. Саме по собі це нікуди не зникне і не розсіється. Це війна. І, як на будь-якій війні, в ній можна програти або виграти. Чому ви віддасте перевагу – залежить від вас.

По-друге, необхідно зрозуміти природу супротивної проблеми, якою є агресивний путінський режим. Цей режим агресивний і всередині країни – по відношенню до власного народу, по відношенню до національного руху чеченського народу, по відношенню до демократичної опозиції, по відношенню до бізнесу. Він агресивний і поза країною – по відношенню до Грузії, по відношенню до України, по відношенню до країн Балтії, до інших країн. На жаль, цей режим останнім часом помітно зміцнився завдяки перемогам в Україні, що забезпечили йому серйозну підтримку значної частини російського населення.

Таким чином, тепер ми маємо справу не лише з правлячим режимом, але й зі значною частиною російського суспільства, що схиляється до реваншизму та ревізії світопорядку, що склався. Це необхідно розуміти.

По-третє, слід усвідомити необхідність підготовки середньо- і довгострокової стратегії, подібної до «Чотирнадцяти пунктів» Вільсона під час Першої світової війни, Атлантичної Хартії під час Другої світової війни, Фултонської промови Черчіля й Доктрини Трумена під час Холодної війни. Це необхідно для того, щоб бачити довгострокові цілі та знати головні інструменти, необхідні для їх досягнення.

По-четверте, необхідно зрозуміти вже здійснені помилки. Зараз я не кажу про них, але якщо будуть запитання з цього приводу, то буду готовий на них відповідати.

По-п'яте, необхідно прийти до угоди щодо середньо- і довгострокових цілей цієї стратегії протидії. Є відповідний проект документу. У даний момент він розглядається і обробляється. Це перший крок, але аж ніяк не останній.

Десятий пункт. Про деталі стратегії протидії зараз немає можливості говорити детально. Але на деякі ключові елементи можна вказати.

Насамперед у *військовій сфері* абсолютно очевидно, що перемога у війні неможлива без адаптації існуючої військової доктрини до нових реалій. «М'які» методи впливу викликають захоплення, але самі по собі вони не можуть зупинити силову дію. Як ми бачимо, в новій, так званій «гібридній», війні традиційні, конвенціональні методи ведення військових дій не завжди є досить ефективними.

По-друге, одним з найпотужніших знарядь нинішньої агресії стала *інформаційна, дезінформаційна, пропагандистська війна*. Можна побачити, як громадяни різних країн стають жертвами цієї пропагандистської війни. Першою жертвою стала значна частина жителів Росії, потім частина населення України, потім жителі деяких інших країн, включаючи й країни Західної Європи. Протидія в цій сфері – надзвичайно делікатна тема, оскільки зараз важко назвати інструменти, які можна використати, водночас зберігаючи в недоторканості найдорогоцінніші свободи – свободу слова і свободу інформації. Необхідно розробити технології, що дозволяють зберігати ці свободи, але, однак, і поставити заслін необмеженій пропагандистській війні, що стала надзвичайно небезпечною зброєю.

У сфері *міжнародного права* необхідно розробити нове визначення агресії. Нині є визначення агресії, прийняте Генеральною Асамблеєю ООН в 1974 році. В нових умовах воно явно потребує змін і доповнень. У 1939, коли СРСР напав на Фінляндію, Ліга Націй обговорила це питання і впродовж двох тижнів прийняла рішення про виключення агресора з Ліги Націй. У наш час, через 75 років, агресор вчинив вже два явні напади на незалежні держави, окупував їх території, анексував Крим, але нічого подібного до того, що було 75 років тому, не сталося. Слід подумати, що можна зробити з агресором у нових умовах. Правовим результатом застосування такої стратегії може стати документ на кшталт Гельсінського Акту-2, що підтверджує недоторканість кордонів у Європі, який має бути підписаний усіма учасниками, включаючи і російське керівництво – або нинішнє, або майбутнє.

Сфера політики. Теорія демократичного світу стверджує, що демократичні режими не воюють один з одним. Міжнародна практика в цілому підтверджує це. Саме тому стратегічно розв'язати цю проблему можливо лише перетворивши Росію на демократичну державу, скільки б часу цей процес не зайняв. Це – єдине стратегічне вирішення нинішньої кризи і єдиний спосіб закінчити всі ці війни – від російсько-української до Четвертої світової. До певної міри схожа проблема існувала у вигляді німецької проблеми в ході Другої світової війни. За визначенням це абсолютно особливий розділ стратегії. При цьому слід пам'ятати, що ніхто не може бути упевнений у тому, що не буде розпочата нова війна, ще більш ретельно підготовлена, з більшою кількістю жертв і більшим кровопролиттям, якщо Росія рано чи пізно не стане демократичною країною. Тільки тоді ми зможемо досягти більш-менш стабільного стану, більш-менш міцного миру з Європою, яка стала цілісною, вільною, демократичною, що перебуває у мирі з усіма своїми країнами-членами і всіма своїми сусідами.

Дякую за увагу.